

Светосавље.орг :: Библиотека :: Ћирилица ::
Latinica

СВЕТИ ЈОВАН ШАНГАЈСКИ И САНФРАНЦИСКИ

УЧЕЊЕ О СОФИЈИ, ПРЕМУДРОСТИ БОЖИЈОЈ

*Јер и Јудејци ишту знаке, и Јелини мудрост,
а ми проповедамо Христа распетога,
Јудејцима саблазан, а Јелинима лудост.
Онима пак позванима, и Јудејцима и Јелинима,
Христа, Божију силу и Божију премудрост.*

У својим књигама "Несагорива купина" и "Пријатељ Жеников" професор протојереј о. С. Булгаков излаже учење о Богородици и Јовану Крститељу[1] које у суштини представља само развој ауторовог учења о Софији и "Софијности". Ово учење је постало прилично распрострањено у круговима, блиским Религиозно-философској академији и Париском богословском институту, те захтева пажљиву анализу, јер погађа и изврће саме основе наше вере.

Софија је грчка реч која значи "мудрост", "премудрост". Премудрост је једно од Божијих својстава. "Бог је једини премудар" (Рим. 14, 26; 1 Тим. 1, 17). Једино Он даје праву мудрост људима,

а земаљска мудрост је демонска мудрост (Јак. 1, 5; 3, 15; 1 Кор. 12, 8). Пошто свако својство Божије, осим личних, припада сваком од Лица Свете Тројице, премудар је Отац, премудар је Син и премудар је Свети Дух. Али када се реч "Премудрост" употребљава као властито име, под њом се онда подразумева Друго Лице Свете Тројице на основу богонадахнутих речи апостола Павла да ми проповедамо "Христа, Божију силу и Божију премудрост" (1 Кор. л, 24).

Од првих векова хришћанство је Премудрошћу Божијом називало *Друго Лице* Свете Тројице и Њему је приписивало све текстове Светог Писма у којима се о Премудрости Божијој говори не само као о својству, већи као личном *начелу*. Али у последње време се појавио религиозно-философски правац који хоће да у Софији-Премудрости види нешто друго, а не ипостасног Логоса Божијег. Ствара се читаво једно посебно учење о Премудрости-Софији. "Божанска Софија - пише протојереј Булгаков у "Несагоривој купини" - јесте предвечно самооткривење Пресвете Тројице, Слава Божија, Божански свет вечних суштина, Божанско Све: Откривење Оца у Јединородном Сину и у Духу Светом"[2]. Премудрошћу Божијом је створен свет, те је он зато, према ауторовом изразу, "тварна премудрост". А "у Мајци Божијој су се сјединиле небеска и тварна Премудрост, Дух Свети који живи у Њој с тварном човечанском ипостасју"; зато је то "тварна Премудрост, на небу прослављена и овенчана као Царица небеска". На тај начин, по аутору, Прослављена Мајка Божија "јесте твар, али више и није твар", спаја у Себи Божанско и тварно начело[3]. Али како аутор заступа мисао да је човекова пунота - сједињење мушког и женског лика, у књизи "Пријатељ Жеников" наспрам Богородице ставља Јована Претечу који је "сама

човечанска Софијност, Премудрост у човеку", а као изабрано чедо Премудрости, "глава" људског рода, Претеча и Мајка Божија представљају Цркву, "представљају Премудрост у човечанској природи", предводе "сву децу Премудрости". А како аутор . тврди да је богооваплоћење могуће само у богопримању и богосусрету, "они изражавају човечанску страну богооваплоћења"[4].

Дајући ово ново тумачење појма Премудрости, протојереј Булгаков се наравно сукобљава с већ утврђеним схватањем Премудрости као *Друге Ипостаси*, заснованом на Светом Писму и светоотачким делима. Да би доказао да је његово учење црквено и православно, он, према томе, тврди: 1) да се у богослужбеним песмама и код Светих Отаца под Премудрошћу Божијом не подразумева увек Друга Ипостас Св. Тројице, и 2) да се овакво (православно, прим. прир.) схватање Премудрости Божије не слаже и чак је потпуно супротно не само неким црквеним молитвама, него и Светом Писму. Он сматра "позитивно учење о овом питању још увек нерешеним задатком православног богословствовања" и труди се да прокрчи пут за његово решавање у њему пожељном духу.

Протојереј С. Булгаков говори да је учење о премудрости Божијој само као о Сину и Логосу Божијем, у суштини аријанско учење. Аријанци су, наводно, да би Светим Писмом потврдили своје учење о томе да је Син Божији створен, Њему приписали стих у којем је у име Премудрости речено: "Господ ме створи. " А св. Атанасије Велики, и за њим други Свети Оци, уместо да покажу да се ове речи уопште не односе на Другу Ипостас, почели су само да објашњавају како ту треба разумевати реч "створи". На тај начин,

аријанско објашњење је наводно ушло и у светоотачка дела[5].

Али зар се може помислити да нико од Светих Отаца није обратио пажњу да се ту о Христу уопште не говори, те да су се сви који су објашњавали овај текст бавили узалудним празнословљем, не задирући суштински у питање? И зар се може претпоставити да су борци за Православље који су пажљиво разматрали сваки израз и мерили сваку реч како се никаква аријанска мисао не би нашла у њима, одједном с таквом лакоћом прихватили аријанско тумачење и, не будући убеђени у његову исправност, чак се нису потрудили ни да га темељито испитају? Јер, захваљујући употребљеном у грчкој Библији изразу "створи", објашњење овог текста није било тако једноставно, и било је потребно много контекста да би се разјаснило како треба разумети овај текст у вези са свима осталима који говоре о Христу. Било би далеко једноставније рећи да се он не односи на Њега и тиме прекинути расправу око његовог разумевања.

Међутим, сам протојереј Булгаков признаје да не само аријанци, него ни сам св. Атанасије ни на тренутак није сумњао да ово место треба приписати непосредно Логосу. Истина, св. Атанасије говори и о мудрости која се пројављује у створењима, одразу Божије Премудрости, али то нипошто није у супротности с тиме да Божија Премудрост јесте Син Божији.

"Све кроз њега постаде, и без њега ништа не постаде што је постало" (Јн. 1, 3), и, стварајући, Творачки Логос је на све стављао Свој печат. Створен по образу и подобију Божијем, човек у својој души коју му је удахнуо Бог има и обележје тројичности; али указивати на његове душевне

способности уопште не значи мењати учење о Прволику. Не може се бркати појам премудрости као својства и Премудрости као Лица. "Речју Господњом", или "Божијом" понекад се назива објављивање воље Божије. И човек изражава своје мисли и жеље речју. Али зар ће због овог одражавања Божанства у човеку професор Булгаков порицати да Ипостасна Реч (Логос) Божија јесте Друго Лице Свете Тројице, и још тражити корене оваквог учења код Светих Отаца - иако Црква јасно верује и исповеда да Син Божији јесте Његов Предвечни Логос? Св. Атанасије Велики је тако јасно учио да Премудрост Божија јесте Ипостасни Логос (Реч), да је узалуд тражити код њега друго учење. Говорећи да мудрост која се јавља у нама јесте обличје Божије Премудрости, он додаје "као што је наша реч обличје истинске Речи - Сина Божијег". На тај начин, ако је професор Булгаков склон да мисли да проповеда оно учење које је заступао и Атанасије Велики, онда треба или да призна да се Премудрошћу Божијом назива Друга Ипостас Свете Тројице, или пак да и под речима "Логос" и "Син Божији" подразумева нешто различито од Другог Лица.

Исто тако јасно су под Премудрошћу Божијом подразумевали Друго Лице Пресвете Тројице св. Василије Велики и Григорије Богослов. Њима је било познато да су неки у имену Премудрост видели само оличење безличног својства; али они су одбацили овакво тумачење.

"Али нећемо одговарати на сличан начин - говори св. Григорије Богослов - иако су неки пре нас *издавали* ово за нешто поуздано. Напротив, *утврдимо* да су то речи (које изговара Премудрост) Самога Спаситеља - истините Премудрости". На тај начин, он сматра да се учење које не признаје

Премудрост Божију за Лице може само *издавати* за истинито, а у темељ свог тумачења Светог Писма поставља (он не говори "претпоставимо", већ потврдно "утврдимо") учење да је Премудрост Сам Спаситељ.

Протојереј С. Булгаков зна и чак наводи ове речи које оповргавају његово учење; али уместо да призна да учи супротно ономе чему су учили Свети Оци, он наставља да тврди да су они, не желећи да разматрају питање шта је Премудрост, с неком несхватљивом лакоћом прихватили аријанско објашњење, иако су се по свим осталим питањима истовремено жестоко борили с изопачитељима истините вере. Још је неразумљивије како је то "аријанско" учење толико пустило корен у светоотачким делима, да је професор Булгаков нашао само два црквена Оца код којих је Премудрошћу назван Дух Свети, док се уопште и свуда Премудрошћу назива управо Син Божији.

Међутим, ова два Света Оца - Теофил Антиохијски који је о Светом Духу рекао да је Он као "начело и премудрост и сила Свевишњег, силазио на пророке", и Иринеј Лионски који је казао да је Оцу увек својствен "Логос и Премудрост, Син и Дух", прво, нису имали намеру да овде дају подробно учење шта је Премудрост Божија; друго, и Бог Отац, и Свети Дух могу се називати Премудрошћу без икакве противречности и у потпуној сагласности с тиме да Премудрост као Ипостас (Лице) јесте управо Друго Лице Тројице, Син Божији.

Зашто и у којем смислу се Дух Свети може звати Премудрошћу, добро је објаснио бл. Дидим Слепи, чије је дело на латински језик превео бл. Јероним. "Дух Свети, кажу они, има једну заједничку природу и вољу са Сином, Тројица

нераздељива и неразлучива. Пошто Дух премудрости и истине неразлучиво пребива са Сином, и Сам Он по суштини јесте Премудрост и Истина. А Син, будући по суштини Премудрост и Истина, нераздељив је од Оца Који је речима Писма проглашен за јединог Премудрог и Истину. Од Премудрости и Истине је послан Дух Свети који има нераздељиву суштину с истом Премудрошћу и Истином. " На тај начин, јединство и нераздељивост природе чине заједничким сва својства Божија, осим личних својстава (рађање и исхођење). Приписујући зато неко својство једноме од Лица Тројице, приписујемо га Свим Трима Лицима.

Називање Сина Божијег Ипостасном Премудрошћу није одрицање, већ потврђивање да су и Бог Отац и Дух Свети премудри и Премудрост. Али у исто време, називајући премудрима Оца и Духа, тиме не одричемо, већ потврђујемо да Ипостасна Премудрост, Премудрост као Лице, јесте управо Син Божији.

Многа својства и имена Божија која припадају свим Трима Лицима, приписују се првенствено Једноме од Њих. Отац је Бог, Син је Бог и Свети Дух је Бог. Међутим, у трисветој молитви Богом се назива Отац као Начело свега; Крепким се назива Син као Онај који је победио ђавола, иако се Крепкима могу називати такође и Отац и Дух; а Дух Свети се у тој молитви назива Бесмртним, као Онај који даје свему живот, иако су једнако бесмртни и Отац и Син. Тако да, упркос томе што се свако од ових трију имена једнако може приписати свакоме од Лица Свете Тројице, свој Тројици, или једноме од Њених Лица, Црква, обраћајући се овом молитвом Тројици, назива свако Лице посебним именом, и као јерес је осудила додавање овој молитви речи "који си се разапео за нас", чиме се

молитва приписивала само Другом Лицу. Овај монофизитски додатак задржали су отпали од Православне Цркве Јермени који су се иначе одавно одрекли монофизитских заблуда. Исто тако се у молитвама "Пресвета Тројице", "Удостој Господе" и "Прошавши дан" (Велико повечерје), Господом назива Бог Отац[6], Владиком - Син, а Светим - Дух, иако је сваки од Њих и Господ и Владика и Свети. Али како се ова имена Лица Свете Тројице у овом смислу употребљавају само у неким молитвама, а у другима многа имена се односе на било које Лице Тројице, и она имена којима се првенствено, па чак и искључиво, назива једно од Лица, често изражавају својство сваког од Њих.

У суштини, само имена Отац и Син тачно одређују особита својства Онога од Којег сваки род на небесима и на земљи има своје име (Еф. 3, 15), и Његовог Истинитог Јединородног Сина. Али то се не може рећи о имену Трећег Лица. Дух и Свети је Бог Отац, Дух и Свети је од Њега рођени Син, Свети је и исходећи од Бога Оца Дух. Међутим, иако би се свако од Трију Лица, као и сва Тројица, могла називати Светим Духом, овај назив припада пре свега Трећој Ипостаси. Утешитељ је Бог Отац, "Отац милосрђа и Бог сваке утехе који нас теши у свакој невољи нашој" (2 Кор. 1, 34), Утешитељ је Бог Син[7], Утешитељ је Дух Свети (Јн. 14, 16-17, 26; 15, 26). Али овим се именом, према речима Самог Исуса Христа, назива Треће Лице Свете Тројице. Управа се Њему православни хришћани обраћају молитвом "Царе Небески", те се чини, мада би сва имена и епитети у њој могли бити приписани сваком Лицу и свој Тројици, да овде тешко да је могуће питање или спор о томе Коме је упућена ова молитва. Исто тако, иако би се Премудрошћу могло назвати како свако Лице појединачно, тако и сва Света Тројица, ипак ово

име првенствено припада Ономе Који је назван и Логосом. Бог Отац све ствара кроз Свог Сина. Зато се Син кроз Којег је све створено назива, између осталих имена, Речју (Логосом), Силом Божијом и Премудрошћу[8]. Логосом се назива зато што је кроз Њега Триипостасни Бог изразио Своју вољу; Силом, зато што је кроз Њега Божија воља испуњена и испуњава се; Премудрошћу, зато што се Њиме и у Њему открила и јавила, најпре у стварању света, а затим у оваплоћењу, разнолика премудрост Божија (Еф. 3, 9-11). У стварању света се пројавила премудрост Божија, јер је Бог "све премудрошћу створио" (Пс. 103, 24), и када се земља испунила Његовим створењима, "премудрошћу је створио човека да влада од Њега створеним створењима и да управља светом у светости и правди" (Сир. 9, 2). Све ово постаде кроз Логоса "и без Њега ништа не постаде" (Јн. 1, 3). Али премудрост Божија се у потпуности открила у Христу Исусу, када је кроз Њега била откривена тајна воље Божије, скривена од вечности у Богу (Еф. 1, 9; 3, 9), и Он је постао за нас "премудрост од Бога и праведност и освећење и избављење" (1 Кор. 1, 30). Црква, чија је Он глава, у многобројним молитвама и песмама исповеда Премудрошћу управо Њега, а не неког другог, називајући овако Спаситеља, зато што се управо кроз Њега открила она разнолика премудрост Божија коју је Црква позвана да проповеда (Еф. 3, 10).

Израз "премудрост Божија" употребљава се или као безлични назив једног од Божијих својстава, исто као што су то "доброта Божија", "свезнање Божије", "свемоћ Божија", или пак као Име Друге Ипостаси. Премудрошћу се назива Син Божији, а не Отац или Свети Дух, у евхаристијској молитви Литургије Василија Великог.

"Премудрост и Силу, и Реч Ипостасну Очеу родила си, чиста Богомати, од Твоје пречисте крви и Њу си у свој храм примила и овоме се после сједињења сјединила нераздељиво" - обраћамо се Богородици[9].

"Премудрост и Реч у Твојој утроби зачевши неизрециво, Мати Божија, свету си родила Онога који свет држи, и у наручју си држала Онога који све обухвата, хранитеља свих и Саздатеља и Господа"[10].

"Одбацивши сву страсну нечистоту, богомислећи разум достојан божанског царства примимо, Твојим апостолима си прорекао, Премудрости свих" - обраћа се Црква Христу на Велики Понедељак (1. тропар 9. песме).

"О, Пасхо велика и најсвештенија, Христе. О, Мудрости, и Речи Божија, и Сило. Дај нам да се још присније причешћујемо Тобом у невечерњем дану царства Твога" - кличу Му сви православни хришћани у светле дане Пасхе, а свештенослужитељи на свакој Божанственој Литургији[11].

"Начиних небо уједно и земљу: јер у свему бих са Оцем и зато речју носим све, као Реч (Логос), Мудрост и Сила, и Лик, и саделатник, и равнотворац" - замишља се како Христос говори у трипеснецу повечерја уочи Великог Уторка[12].

Али посебно снажно указује Црква на Христа као на Предвечну Премудрост у канону Великог Четвртка и његовим подврстама - канонима повечерја уочи 22. децембра и 4. јануара. "Свеузрочна и Животодавна неизмерна Премудрост Божија, сазда себи дом од пречисте неискусомужне Матере: јер онај који се обукао у телесни храм, славно се прослави, Христос Бог наш" - говори се на Велики Четвртак[13]. Други део овог тропара у

канонима претпразнстава Рођења Христовог и Богојављења чита се овако: "Јер храмом телесним покривши се, славно се прослави Христос Бог наш."[\[14\]](#) "У јорданске сада таласе иде, богатећи Божанством становнике земље ради обновљења."

"Тајно водећи пријатеље Своје припрема трпезу која храни душу, уистину Мудрост Божија даје чашу бесмртности вернима, приступимо побожно и ускликнимо: славно се прослави Христос Бог наш."

"Тајно водећи мудраце, Божија Мудрост сакупља првине од незнабожаца, некада бесловесне (сада) да нахрани тајно, у бесловесним јаслама трпеза лежи тајна којој хитају с даровима путници, звездом обасјани. "

"Тајно водећи све, Божија Мудрост позива к светлости незнабошце који су некада у тами незнања без светлости лежали, у познање истине узводећи"[\[15\]](#).

"Послушајмо, сви верни, несаздану и јестествену (природну) Премудрост Божију, која сазива високом проповеђу и кличе: окусите и, разумевши да сам ја Христос (у грчком триоду: да сам ја добар), ускликните: славно се прослави, Христос Бог наш"[\[16\]](#). Како год овде прочитали - "ја Христос" или "ја добар", ипак се види да се под Премудрошћу подразумева Христос који нас позива да окусимо Његово Тело и Крв.

"Држећи бескрајну воду бездана, и обуздавајући је, уздигнуту изнад ваздуха, и мора кротећи, Божија Премудрост улива воду у умиваоник и ноге пере слугама Господаревим."

Други делови одговарајућих тропара канона претпразнстава Божића и Богојављења који имају дословно исту прву половину, гласе: "Божија Премудрост, сишавши као киша на руно, усели се у утробу Дјеве." "Божија Премудрост иде к Јордану,

крштење примајући од руке слуге" (Песма 5, тропар 1).

"Отац пре векова рађа мене Творачку Премудрост - почетак путева, ствара ме на дела која се сада тајинствено савршавају: јер Реч (Логос) будући нестворена јестеством (природом), гласове присвајам онога, којег сада узех."[\[17\]](#)

"Саздатељ који се рађа од Оца пре свих векова, рађа се од Дјеве, Мудрост Сушта Реч Божија и Сила. Стога познајући Јединога Сина, Богочовека величамо"[\[18\]](#).

Наведених места има довољно да се уверимо да Црква у Премудрости Божијој види Онога Који је, створивши заједно са Оцем свет, родивши се потом од Дјеве, довео мудраце до јасала у којима је лежао, смерно се крстио од Јована на Јордану, још смерније опрао ноге ученицима, и најзад, понудио нам тајанствену трпезу - Тело које се предаје за живот света и Крв која се излива за њега. Ако у неком од наведених тропара и није отворено речено да се ради о Христу, то се јасно види и по смислу, и у вези са свом осталом службом тих дана. Може се навести још много молитава у којима се Логос Христос назива Премудрошћу. Тако се, на пример, веома јасно и непосредно говори да је управо Христос Премудрост Божија у служби Преполовљења.

А где се у црквеним песмама може наћи да се Премудрошћу назива било ко други, или било шта друго, осим Христа (изузев, наравно, премудрости као својства)?

Протојереј Булгаков каже да се удваја смисао у првом тропару прве песме канона Великог Четвртка - "Свеузрочна и дајућа неизмерна Мудрост Божија сазда Себи храм од чисте Матере која није искусила мужа"; али, где је ту удвајање смисла,

када се у другом делу овог тропара јасно објашњава да је тај храм тело у које се обукао Христос и који је зато и назван "свеузрочном и дајућом неизмерном Мудрошћу Божијом". Исто тако, па чак и још јасније се види да се управо о Христу говори и у осталим тропарима канона Великог Четвртка који су овде наведени.

Као на пример молитвословља у којима се Премудрошћу назива час Христос, час Богородица, протојереј Булгаков се позива на "службу Софији Премудрости Божијој која се поје у Великом Новгороду". Али да би се на основу молитвословља тврдило да је Црква признала ово или оно веровање, треба указивати на молитве које прихвата цела Црква. Служба Софији има искључиво месни карактер. Чак и у Русији она је позната и пева се само у неколиким храмовима, а у осталим помесним Црквама она је потпуно непозната. Саставило ју је пре не више од три века лице које није имало ни богословских знања, ни јерархијских овлашћења и које, осим тога, како примећује истраживач ове службе А. Никољски, "није имало јасан и разговетан појам о Светој Софији", то јест, ни само није схватало оно о чему је писало. Да ли онда зачуђује то што се у тој служби употребљавају више него нетачни изрази? Слаби су докази професора Булгакова! Црквено учење се не може градити на изрекама које, попут Питијиних пророчанстава, не разуме ни онај ко говори, ни они који слушају. Ако употреба службе Софији до сада није наносила штету, то је било само због тога што су се они који су је слушали, као и они који су је служили, налазили у живом јединству са Црквом, те нису обраћали своју пажњу на неразумљиве изразе који су замагљивали смисао, супротан учењу, израженом у осталим црквеним молитвословљима. Али она нипошто не

може да служи као доказ црквеног учења. Поставља се само питање дозвољивости њене даље употребе.

Протојереја Булгакова још смућује прозба у молебном канону за децу приликом почетка школске године: "Да им да Њему сапрестолну Премудрост и да је усади у срца њихова, те да их научи шта је благоугодно пред Њим, Господу се помолимо." Он у овој молби види доказ да Црква у Премудрости не види Другу Ипостас, јер је то неспојиво с молитвом за Њено ниспослање и усађивање у срца. Али смућује ли се о. Булгаков, изговарајући на Литургији молитву пред освећење Дарова: "Још Ти приносимо ову словесну и бескрвну службу, и молимо Те, и призивамо, и преклињемо: ниспошљи Духа Твога Светога на нас и на ове предложене Дарове." Да ли он у овој молитви види порицање да Дух Свети јесте Трећа Ипостас Свете Тројице? Молећи Бога Оца за ниспослање Превечне Премудрости или Светога Духа, ми у Њима поштујемо не Богу службене силе, већ Богу Оцу једнака и једносуштна Лица. Зато, иако понекад молимо за Њихово ниспослање, исто као што је и Исус Христос говорио да је Њега послао Отац и да ће од Њега послати Светога Духа (Јн. 5, 30; 15, 26), али се истовремено и Њима лично обраћамо с молитвама да дођу и да нам дају Њима својствене дарове: "Царе небески, Утешитељу, Душе истине који си свуда присутан и све испуњаваш, ризнице добара и Даваоче живота, дођи и усели се у нас и очисти нас од сваке нечистоте, и спаси, Благи, душе наше", молимо Светога Духа[19]. "Ипостасна Мудрости Вишњега, Богородице ради, испуни мудрошћу и божанском силом све који с вером кличу: Благословен си, Боже отаца наших"[20]. "Наставниче премудрости, Даваоче смисла, Учитељу немудрих и Заштитниче

убогих, утврди и уразуми срце моје, Владико; дај ми реч, Очеу Реч: јер, гле, уснама својим нећу ускратити да Ти кличу: Милостиви, помилуј ме палого"[21], молимо се Сину Божијем, називајући Га Ипостасном Премудрошћу и Даваоцем премудрости. Све богослужење Православне Цркве прожето је мишљу да је Христос Превечна Премудрост Божија и Извор премудрости, једносуштан и равночастан Беспочетном Уму - Богу Оцу и Духу Утешитељу који све освећује и све оживотворава. Што више тражимо доказе супротног, све више и више ћемо налазити потврде реченог, нарочито ако не будемо узимали појединачне фразе, већ смисао целе молитве или богослужења. Протојереју Булгакову, уколико ипак неће да призна да Премудрост Божија и Реч Божија јесу Једно Исто Лице Свете Тројице, преостаје само да каже да су се састављачи црквених песама налазили под утицајем истог аријанског учења као и Атанасије Велики са осталим Оцима Цркве, и да, потпуно одбацивши Свето Предање, само у Светом Писму потражи потврде за своје учење.

2.

У посебном истраживању које је приложио "Несагоривој купини" професор Булгаков је покушао да докаже да се у Светом Писму под Премудрошћу Божијом разумева нешто различито од Другог Лица Свете Тројице. Колико су исправни његови закључци видеће се из разматрања одговарајућих места у Светом Писму.

О Премудрости се највише говори у књигама "Приче Соломонове", "Премудрост Соломонова" и

"Премудрост Исуса, сина Сирахова". Човекова мудрост, истинска мудрост, јесте одраз Божијег лика у човеку. Зато, што је човек благочестивији и богоугоднији, то је мудрији, с духовне тачке гледишта, и, као што се "откривење Светога Духа у срцу и уму верника тако чврсто повезује с њиховом душом, да није лако разликовати плодове природног разумевања душе од гласа Св. Духа"[22], тако је код таквих људи понекад тешко одвојити њихову природну мудрост од благодатних дарова Премудрости Божије. Тиме се објашњава зашто се понекад у Св. Писму неки израз може разумевати и у једном и у другом смислу, исто као што је у многим исказима и Новог и Старог Завета и црквених Отаца, када се помиње реч "Дух", "у духу", "испунише се Св. Духа", тешко дознати да ли се ту подразумева Ипостас Св. Духа, или просто човеков благодатни занос[23]. Зато, обративши пажњу на она места, где се мање или више јасно о Премудрости говори као о лицу, у поређењу с другим местима покушаћемо да разјаснимо о коме се ту ради.

На почетку књиге "Приче Соломонове" о премудрости се говори као о својству и објашњава се на који начин је људи могу стећи. "Почетак премудрости је страх Господњи, добар ум свима који га се држе, благочешће у Бога је почетак знања" (Прич. 1, 3).

У трећој глави се под премудрошћу може подразумевати не само обична људска мудрост. "Блажен је човек који стекне премудрост, и смртник који задобије разум. Јер је боље њу куповати, неголи ризнице злата и сребра. Вреднија је од драгог камења, и не може јој стати насупрот никакво зло. Лако је препознатљива свима који јој се приближавају, све што је човеку драго

недостојно је ње. Дуг живот у десници јој је, а у левици богатство и слава: из устију њених излази правда, закон и милост на језику носи. Путеви су њени добри путеви и све стазе њене мирне. Дрво је живота свима који се држе ње и који се ослањају на њу као на непоколебљивог Господа" (Прич. 3, 13-18).

Из чијих уста излази правда? Чији су путеви добри, ко је извор живота? О коме је овде реч, ако не о Ономе Ко је рекао о Себи: "Ја сам Пут, Истина и Живот" (Јн. 14, 6; види још Јн. 1, 4, 17; 5, 26; 7, 18; 8, 40, 51; 11, 25). После неколиких глава, где се говори о премудрости као својству, опет о Премудрости као Лицу читамо у осмој глави. У Њено име се каже (стих 4 и даље): "Вас, људи, молим и глас свој обраћам синовима људским. Научите се, незлобиви, разборитости, и безумни, уразумите се. Слушајте ме, јер ћу говорити речи достојне поштовања, и усне ће моје казивати оно што је право. Јер уста моја говоре истину, и мрске су преда мном усне лажљиве. Истините су све речи уста мојих, ничег нема у њима кривог ни изопаченог. Све су праведне разумнима и праведне онима који стичу разум" (49).

Није ли ово говорио и оваплоћени Син Божији? "Ако ви останете у науци мојој, заиста сте моји ученици и познаћете истину... Који ме од вас кори за грех? Ако ли истину говорим, зашто ми ви не верујете" (Јн. 8, 31-46). Говорећи затим о томе како превазилази земаљска богатства и о наравственој висини Свог учења, Премудрост наставља: "Мој је савет и што год јест; мој је разум и моја је сила. Мноме цареви царују и владоци успостављају правду. Мноме владају кнезови и мноме поглавари држе земљу" (Приче 8, 14-16).

Ко је тај који држи сву земљу? "Који држи све

моћном речју својом" (Јевр. 1, 3) по Светом Писму је Син Божији на Којег се односе и речи: "Престо је твој, Боже, вечан и непоколебљив; скиптар је царства твога скиптар правде. Љубиш правду и мрзиш безакоње" (Пс. 44, 7, 8; Јевр. 1, 8-9). "Ја љубим оне који мене љубе и који ме траже налазе благодат" (Приче 8, 17), говори Премудрост. "Који мене љуби, тога ће љубити Отац мој; и ја ћу га љубити и јавићу му се сам", говори Христос на Тајној Вечери (Јн. 14, 21).

Даље ћемо помоћу паралелних текстова упоређивати откривења о Себи Премудрости са сведочанством Новог Завета:

Господ ме сазда у почетку путева својих (Приче 8, 22), пре дела својих. Пре векова сазда ме, пре почетка, пре постања земље. Кад још не беше бездана, кад још не беше извора обилатих вода. Пре него се горе саздаше, пре хумова сазда ме; још не беше створио земље, ни поља, и почетка праху и сељенском; кад је створио небеса, онде створио је реке; кад је измеравао море над безданом. Кад је створио облаке горе и створио изворе бездану. Кад је постављао море и реке и водама да не

"У почетку беше Логос, Логос беше у Бога" (1н. 1, 1). "Почетак, што вам кажем" (Јн. 8, 25). "Он беше у почетку у Бога" (Јн. 1, 2). "Прворођени пре сваке твари" (Кол. 1, 15). "Од Оца рођеног пре свих векова" (Символ вере). "Прослави и ти мене, Оче, у тебе самог славом коју имадох у тебе пре него свет постаде" (Јн. 17, 5). "Небеса бише одавно и земља је из воде и од воде саздана речју Божијом (2 Пт. 3, 5). "Све кроз њега постаде, и без њега ништа не постаде што је постало" (Јн. 1, 3). "Ово је Син мој"

преступају заповести његове, кад је постављао темеље земљи. Тада бејаш код њега храњеница, бејаш му милина сваки дан, и весељах се пред њим свагда. Весељах се на васељени његовој, и милина ми је са синовима људским. И виде Бог све што је створио, и гле, беше добро веома (Пост. 1, 31). Тако, дакле, сине, послушај ме, јер су блажени они који се држе путева мојих. Чујте Премудрост и будите мудри, и немојте је одбацити. Блажен је човек који ме слуша и човек који се путева мојих држи, који увек бди на вратима мојим, чувајући прагове врата мојих. Јер ко мене налази, налази живот и добија љубав од Господа. А ко се о мене огрешује, чини криво души својој и сви који ме мрзе, љубе смрт."

љубљени који је по мојој вољи" (Мт. 3. 17). "Јер Отац љуби Сина, и све му показује што сам чини" (Јн. 5, 20). "У томе је љубав... што Он заволе нас, и посла Сина својега, као жртву помирења за грехе наше" (1 Јн. 4, 10). "И отворивши уста своја, учаше их говорећи: блажени..." (Мт. 5, 2). "Ко има уши да чује нека чује" (Мт. 13, 43 и др.). "Блажени су они који слушају реч Божију и држе је" (Лк. 11, 28). "Кад ово знате, блажени сте ако то творите" (Јн. 13, 17). "Ко одржи реч моју, неће видети смрт довека" (Јн. 8, 51). "И ја им дајем живот вечни" (Јн. 10, 28). "Ко одбацује мене, и не прима речи мојих, има себи судију" (Јн. 12, 48). "И нећете да дођете к мени да имате живот" (Јн. 5. 40).

Даље књига Прича каже: "Премудрост сазида себи дом и утврди седам стубова" (9). Дом Премудрости је Тело Христово, или Пресвета Дјева

Марија Која је родила то Тело (тачније - Њена утроба која је сместила Сина Божијег) она Која се назива Скинијом Вишњега и Која је сместила Несместивог Бога и другим сличним именима. Помињу се 7 стубова дома да би се светим бројем указало на величину и непоколебљивост Дома Који је сазидала себи Премудрост. Протојереј Булгаков, не одбацујући тумачење које је прихватила Црква да се под Домом подразумева Богородица, ипак одатле закључује да се под Премудрошћу овде не може подразумевати Христос, јер Логос Божији није стварао себи Мајку. Међутим, свакоме је јасно да се оваплоћење Сина Божијег није збило без учешћа Њега Самог. Не може се говорити да је Изабраница Божија била припремљена само силаском Св. Духа и благовољењем Оца, јер је Архангел Гаврило благовестио овако: "Дух Свети сићи ће на тебе и сила Вишњега осениће те. " Марија је постала Мајка Божија не само када је на њу сишао Дух Свети, него и када ју је осенила сила Вишњега, а ово име се у Св. Писму (1 Кор. 1, 24) и светитељским делима даје Другој Ипостаси, Сину и Логосу Божијем. Зато је сасвим умесно говорити да је Син Божији саздао себи дом, и то је нескривено изражено у канонима Великог Четвртка и њима одговарајућим канонима претпразнстава Божића и Богојављења[24].

Овим се нипошто не пориче учешће осталих Лица у богооваплоћењу, као што, увек говорећи о дејству Једнога од Лица Свете Тројице уопште, ми признајемо и учешће осталих.[25] Син Божији је такође утврђивао стубове Свог Дома, то јест, врлине и непоколебљивост Своје Мајке, не само пружајући јој Своју божанску помоћ, него и поучавајући је Својом речју и личним примером за време Свог земаљског живота.

Даље речи књиге Прича такође непосредно указују на Христа: "Закла жртвоприносну стоку своју (уп. Јевр. 9, 26) и раствори у чаши својој вино и постави своју трпезу. Посла слушкиње своје да дозивају с висина градских на чашу, говорећи: Ко је безуман, нека се обрати к мени; и безумнима рече: Ходите, једите хлеба мојега и пијте вина које вам растворих. Оставите безумље и бићете живи да се до века зацарите, и тражите разума да поживите и исправите разум у знању" (гл. 9, 26). Јер Христос је принео жртву - Себе Самога - послао Своје апостоле да проповедају еванђеље свима који не познају истину и позива све да окусе Његово Тело и пију Његову Крв, обећавајући онима који достојно једу тај хлеб и пију ту чашу небеско царство и вечни живот (Јевр. 8, 9; Мт. 28, 19; Мр. 14, 24-25; Лк. 22, 19-20; Јн. 6, 27-58; 1 Кор. 11, 24-32). Пажљиво проучавање овог места књиге Прича на којем протојереј Булгаков нарочито темељи своје приговоре томе да је Премудрост Христос, води само још јачем убеђењу да се ту управо ради о Христу. Ту се јасно каже да Премудрост спасава људе, приносећи жртву и хранећи оне који желе да се спасу Својим Телом и Својом Крвљу. То се непосредно односи на Другу Ипостас. Чак и ако бисмо под домом, сазиданим Премудрошћу, подразумевали Цркву, које поређење се такође среће у Св. Писму (Јевр. 3, 16), и тада се Име Премудрост односи на Христа Који је рекао: "Сазидаћу цркву своју и врата пакла је неће надвладати." Иако "онај који је све саздао јесте Бог" (Јевр. 3, 4), Он све ствара кроз Свога Сина "по којем све постаде" и Којим устројава спасење. Када се говори да Премудрост која је сазидала дом нуди тајанствену животворну храну, ту под Премудрошћу не треба разумети Оца или Св. Духа, већ Онога Који је скоро истим речима понудио Своје Тело и

Крв. Ту се говори о домостроју Божијем и Његовом Извршитељу.

Даље се у књизи "Прича Соломонових" дају поуке и савети који се односе на наравствени (морални) живот и више се не говори о премудрости као о Лицу.

У књизи "Премудрости Соломонове" о Премудрости се такође много говори у оним изразима у којима се у другим светим књигама говори о Христу. "Јер она је одблесак светлости вечне и огледало чисто божанског дејства и слика Његове доброте"[26]. "Заиста, Бог једино љуби онога који с Премудрошћу заједно живи".[27] "Господар свега заволе је; јер она је тајница божанског знања и проналазач дела Његових".[28] "Вољу пак Твоју ко би познао, да Ти ниси дао Премудрост и да ниси послао Светога Духа свога с висина".[29]

Не излажући цело учење о Премудрости, изложено у овој књизи, да бисмо скратили овај чланак, задржимо своју пажњу само на оним местима која се протојереју Булгакову чине неспојивим са схватањем Премудрости као Другог Лица Св. Тројице.

Прво што њему изгледа да се не односи на Логос Божији јесте то што Премудрост "пријатеље Божије и пророке ствара" (Прем. 7, 27). Он каже да се ове речи пре односе на благодатно дејство Св. Духа. Али упоредимо с њима речи Еванђеља: "И изиђе на гору и дозва оне које сам хтеде; и дођоше му. И постави дванаесторицу да буду с њим, и да их шаље да проповедају" (Мк. 3, 13, 14). "Више вас не називам слугама, јер слуга не зна шта ради господар његов; него сам вас назвао пријатељима, јер све што чух од Оца својега, објавих вам. Не изабрасте ви мене, него ја вас изабрах и поставих

вас да ви идете и род доносите" (Јн. 15, 15-16). А о коме се говори: "Онај који сиђе то је исти и који узиђе више свих небеса да испуни све. И Он даде једне као апостоле, а друге као пророке, једне као јеванђелисте, а друге као пастире и учитеље" (Еф. 4, 10-11). Зар се и овде не говори о Христу?

Нарочито су у супротности са схватањем Премудрости као Ипостаси, по мишљењу протојереја С. Булгакова, текстови: "Њу заволах и исках од младости своје и тражих да је доведем себи за невесту и заљубљеник постах лепоте њене" (Прем. 8, 2). "Зато одлучих даје узмем да са њом живим, знајући да ће ми бити саветница у добру и утеха у бригаама и тузи" (Прем. 8, 9). "Боже Отаца и Господе милости... Подари ми Твојим Престолима сапрестолну Премудрост... Пошто, макар и савршен био неко међу синовима људским, ако је без Твоје Премудрости ништа не представља... Ниспошљи њу са светих небеса и са трона славе Твоје пошаљи је, да би била са мном и помогла ми да познам шта је Теби угодно" (Прем. 9, 1-10).

Ови текстови су у очима протојереја Булгакова неспојиви са схватањем Премудрости као Друге Ипостаси, "зато што се на Њу никако не може односити нити човекова жеља да је узме за невесту или да с њом живи, нити молитва да му је дарује и пошаље с висине Престола славе Божије".

Да, свакако су неспојиви, ако се то схвата у дословном и грубо материјалном смислу. Али то се мора схватити духовно. Жеља да се Премудрост узме за невесту и да се живи с Њом изражава намеру да се сав свој живот посвети Богу и испуњавању Његове воље. Бог не може бити у дословном смислу нити било чији женик, нити било чија невеста. Међутим, хришћанске дјеве које су свој живот посвећивале Богу и, предајући се на

муке или одлазећи у монаштво, сматрале су као да постају Христове невесте.

По црквеном предању, Христос је Сам назвао Својом невестом великомученицу Катарину и многе друге, због чега Црква овако изражава настројеност мученица: "Тебе, Жениче мој, љубим и Тебе тражећи страдам, и сараспињем се, и сапогребавам се крштењу Твоме".[30] Ако дјеве које су посветиле свој живот Богу могу да Христа називају својим жеником, зашто младићи са сличном настројеношћу Њу не би могли називати својом невестом? Јер и у једном и у другом случају се изражава иста мисао - да човек, остављајући све земаљско, тежи Богу, "а ко се сједини с Господом, један је дух с Њим" (1 Кор. 6, 17), независно од пола. Ако су девојке, одричући се земаљских добара и изјављујући да уместо њих стичу Небеског Женика, указивале на Онога који је за нас страдао и са Собом све васкрсао, на сличан начин су младићи, усмеравајући свој умни поглед према Богу, међу многим Његовим именима која изражавају Његова различита својства, видели да се Бог именује и називима оних Његових својстава која су по граматичком склопу женског рода, иако Он Сам, као и Његова и ма чија својства, стварно не припадају никаквом роду. Зато своју преданост Богу они симболично представљају као љубав према невести, а налажење пута којим морају ићи као налажење невесте.

Тако је св. Кирил, првоучитељ словенски, још као дечак Константин, након пламене молитве да стекне дар мудрости, угледао у сну прекрасну девојку која му је обећала да га неће остављати и рекла му да је она Премудрост Софија.

У сличном виђењу св. Григорије Богослов је угледао Чистоту и Целомудреност, што га је

коначно подстакло да изабере девственост и живот који најбоље карактеришу ове речи: "Презрех све што имах, стављајући Христа изнад свега; учење Његово ми поста саће медно; призвах Премудрост и дадох Јој хвалу своју. "

У Св. Писму пророк Исаија, рекавши у име Месије: "Дух Господњи је на мени" и "Јер ја сам Господ који љуби правду и мрзи грабеж" даље наставља такође у првом лицу: "Нека се радује душа моја у Господу; јер ме обуче у ризу спасења и у одежду весеља одену ме. Као женику стави ми венац и као невесту украси ме лепотом" (Ис. 61). Овим речима је јасно изражено да у Христу Исусу "нема ни мушког ни женског пола" (Гал. 3, 28), и да се, приликом духовног разумевања, поништавају оне разлике које постоје у телесној људској природи. Ипак, изразе о нашем савезу са Христом треба да разумевамо духовно и да тежимо испуњењу онога што нам је заповеђено - "Ако Духом живимо, по Духу и да ходимо" (Гал. 5, 25). Зато, чак и када примамо у себе само пречисто Тело Његово и саму часну Крв Његову, ми молимо још присније општење с Њим - потпуно духовно јединство које се у потпуности постиже само у будућем веку. "О, Пасхо велика и најсвештенија Христе! О, Мудрости и Логосе Божији и Сило! Дај нам да се још присније причешћујемо Тобом у не вечерњем дану Царства Твога."

3.

У књизи "Премудрости Соломонове" (гл. 10 и 11) дејства Божијег Промисла приписују се Премудрости Божијој Која је управљала историјом

Старозаветне Цркве. "Она првосазданог оца света, јединог створеног, сачува", затим је помагала и чувала све праведнике, а међу њима "она не остави проданог праведника, него га избави од греха; сиђе с њим у јаму и не остави га у оковима", а касније и сав "свети народ и семе непорочно избави од племена угњетачких", превевши га кроз Црвено море и безљудну пустињу и населила га, најзад, у светој земљи. Али, у причи о погибији првенаца, не говори се о Премудрости, већ о свемогућем Логосу Божијем (18, 5). Много пута је Логос долазио људима. "У робље продан би Јосиф. Оковима стегоше ноге његове, гвожђе прободе душу његову, све док не дође Реч Његова, и Реч Господња прослави га" (Пс. 104, 17-19). "И завикаше ка Господу у тузи својој, избави их из невоље њихове. Посла Реч Своју и исцели их" (Пс. 106, 20). Излажући историју јеврејског народа, псалмопојац у псалмима 104. и 106. говори како га је Бог обасипао милосрђем и поучавао га Својим Логосом, Својом Речју.

На тај начин, у Старом Завету говори се да Бог ствара Својом Речју, Својом заповешћу, да Он ствара Својом Премудрошћу. Излажући историју јеврејског народа (пре доласка у обећану земљу), псалмопојац прославља Бога који Својом Речју спасава свој народ, а у Соломоновој књизи обично се о истим делима говори да их је учинила Божија Премудрост.

У књизи "Премудрости Исуса, сина Сирахова" као да се даје завршна реч о делима Премудрости, испричаним у претходној књизи - Премудрост се усељава у Израил и утврђује се на Сиону. Овде се опет понавља учење о предвечности Премудрости у изразима који подсећају на Соломонове - "пре века у почетку створи ме и до века нећу нестати" (24,

10); "пре свега би створена Премудрост и разум мудрости од века" (1, 4). Ново је овде указивање на то на који начин је створена Премудрост: "Ја из уста Вишњега изађох. "

Шта излази из уста човечијих? - Реч, када говори, и дух (дах, дисање), када дуне.

О чему се овде говори? О Речи Господњој, то јест, о Сину Божијем, или о Духу уста Његових, то јест, Светом Духу (Пс. 32, 6)? "И као магла покрих земљу", говори даље о себи Премудрост. "Шаље Реч Своју на земљу", каже се у 147. псалму; "Брзо хита Реч Његова, даје снег Свој као вуну, сипа маглу као пепео" (Пс. 147, 45). И Исус, син Сирахов, и псалмопојац овде говоре о једном истом, о промислитељској делатности Божијој која све чини кроз Ипостасну Реч, Сина Божијег. Дух Свети пак нераздељиво сапребива са Оцем и Речју, запечаћујући и оживотворујући оно што чини Отац кроз Сина. Зато се у Старом Завету у којем се само делимично и постепено откривала Света Тројица, понекад говори само о Богу Оцу, без помињања других Лица Свете Тројице, а понекад се приликом излагања истих догађаја мање или више јасно указује на Њих. На пример, у причи о путовању Јевреја из Египта у обећану земљу, у 77. псалму о чудесима се говори да их је чинио Бог, а у псалмима 104-106 овоме се додаје да их је Бог чинио Својом Речју. Тако се и овде, у псалму 147, говори о промислитељској делатности Божијој, посредством Речи (Логоса) и Духа, и о домостроју Божијем, при чему се Речју назива оно што се у књизи Премудрости Исуса Сирахова именује Премудрошћу.

Показујући да је носилац богооткривене вере израиљски народ, псалам каже: "Он јавља Реч Своју Јакову, наредбе и судове Своје Израиљу. Ово

није учинио ниједном другом народу, и судова Његових они не знају" (Пс. 147, 89). Код Сираха се о истом том говори у име Премудрости: "Све људе и народе стекох, са свима њима спокој потражих и у чијем ћу се наследству настанити? Тада ми заповеди Творац свега, и створивши ме, унесе спокој у скинију моју и рече: у Јакова се усели и Израилъ узми у наследство... У скинији светој пред Њим послужих и тако се на Сиону утврдих" (Сир. 24, 6-11). О истом се говори и у књизи пророка Варуха, али се при том указује и на "ове последње дане" (Јевр. 1, 2). "Не изабра ове Бог, нити им пута разборитог даде: и погибоше, јер не имаше мудрости, погибоше због безумља свога. Ко узађе на небо и узе је и снесе је са облака? Ко пређе на ону страну мора и нађе је, и узе је као злато изабрано?"[31]

"Нема онога који познаје пут њен, нити онога који промишља стазе њене. Али Онај који зна све познаје је, створи је умом својим, који је створио земљу у вечно време... То је Бог наш изнад свих богова. Откри сваки пут знања и даде је Јакову, сину Своме, и љубљеном Свом Израилју. После тога на земљи се јави и с људима поживе" (Вар. 3, 28-38).

4.

Стари Завет се завршава тиме што се Онај Ко се невидљиво налазио међу изабраним људима и "благословио дела њихова руком пророка светог" (Прем. 11, 1), видљиво настанује међу људима. "И Логос постаде тело и настани се међу нама, и видесмо славу његову, славу као Јединороднога од

Оца, пун благодати и истине" (Јн. 1, 14). Открила се слава Онога о Коме се нејасно говорило "у закону Мојсијевом, пророцима и псалмима" (Лк. 24, 44).

Опет свештене књиге обзнањују о вечности и постојању у Бога Онога о Коме пишу. Али у њима се сада отворено говори да Логос по Којем све постаде, кроз Кога Бог обзнањује Своју вољу људима, јесте Његова стваралачка Сила, од Оца рођена пре свих векова, Његов љубљени Син Који с Њим неразднојно сапребива, исте је части са Њим, и по јединству воље твори "све што сам (Отац) чини" (Јн. 5, 20). И на земљу сиђе сабеспочетни Логос не тражећи да испуњава Своју вољу, одвојену од Очеве воље, већ Њихову јединствену заједничку вољу, да врши дела "која је Сину дао Отац да врши" (Јн. 17, 4). Дух Свети Који сапребива с Њему једносуштним, био је увек неодвојив од Логоса, и само зачеће се збило, јер је Дух Свети сишао на Дјеву Марију (Лк. 1, 35).

У почетку је мали број њих дознао да је на земљу дошао Онај, о Чијим се делима у Старом Завету говорило прикривено, као о делима Речи (Логоса) и Премудрости Божије. Али "с узрастањем тела узрастало је у Њему за оне који виде и јављање Божанства (Атанасије Велики - Против аријанаца, 3). Када је настало време да почне проповедање, те се Господ крстио у Јордану, иако Њему никакво омивање није било потребно, "сиђе у воду више дајући, него примајући"[32], Отац је посведочио да крштавани јесте Син Његов љубљени, а Дух Свети, потврђујући то, сишао је у телесном виду на Његово Тело с Којим је увек неодвојив по Божанству.

Много пута, према и на различите начине, говорио је Господ о једносуштности и равночашћу

Оца, Сина и Светога Духа. "Гле, Слуга мој кога сам ја изабрао, љубљени мој који је по вољи душе моје: метнућу Дух свој на њега" (Мт. 12, 18); "Дух је Господњи на мени; зато ме помаза" (Лк. 4, 18), говорио је о себи Христос. Али истовремено је о Духу Светом говорио: "Послаћу Га к вама"; "Он ће мене прославити, јер ће од мојега узети" (Јн. 16, 7, 14). "Син не може ништа чинити сам од себе него што види да Отац чини"; "Јер сам сишао с неба не да творим вољу своју, него вољу Оца који ме је послао" (Јн. 5, 19; 6, 38), учио је Господ; али такође: "Отац не суди никоме, него је сав суд дао Сину, да сви поштују Сина као што Оца поштују"; "Ја и Отац једно смо" (Јн. 5, 22-23; 10, 30). Пред вазнесење Христос је заповедио: "Идите, дакле, и научите све народе, крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа" (Мт. 28, 19).

Испуњавајући ову заповест, апостоли су по целом свету раширили благу вест да је на земљу дошао Онај Којег су у својим богонадахнутим списима називали Сином Божијим, Логосом, Сином и Премудрошћу која "нам постаде премудрост од Бога и праведност и освећење и избављење" (1 Кор. 1, 30). Они су објављивали да "је троје што сведочи на небу: Отац, Реч и Свети Дух; и ова тројица су једно" (1 Јн. 5, 7), да "Бог који је из давнине много пута и разним начинима говорио оцима преко пророка, у ове последње дане говорио је нама преко Сина којег постави наследником свега, кроз којег је и векове створио" (Јевр. 1, 12).

Дело апостола наставили су њихови наследници. Духовно јединство са Христом људи који живе на земљи изражава се у њиховом испуњавању воље Божије. "Ако ме неко љуби, реч моју држаће, и Отац мој љубиће њега; и њему ћемо

доћи и у њему ћемо се настанити" (Јн. 14, 23).

Богоугодни живот има као своју последицу ширење сазнања и разумевања воље Божије и закона које је Он установио - задобијање Премудрости. "У злораду душу неће ући Премудрост, нити ће се настанити у тело оптерећено грехом" (Прем. 1, 4). Јер грех одагнава Духа Светог, одваја од Бога, "јер Свети Дух поуке избећи ће превару и уклониће се од помисли неразумника" (Прем. 1, 5). "Јер развратне помисли одвајају од Бога" (Прем. 1, 3). Порочан човек не може имати општење с Богом: "Бог је светлост, и таме у њему нема никакве. Ако речемо да имамо заједницу с њим а у тами ходимо, лажемо и не творимо истину" (1 Јн. 1, 5-6).

Али слаби човек не може потпуно да се избави од греха и постане праведан својим снагама. Њему припада жеља и труд, а чини Бог, ако човек тежи Њему и узда се у Њега. "Човек спрема срце, али је од Господа шта ће језик говорити" (Приче 16). "Без мене не можете чинити ништа" (Јн. 15, 5), рекао је Исус Христос. "Подигох очи своје ка горама, одатле ми долази помоћ" (Пс. 120). Треба молити Бога да нам пошаље помоћ и силу да разумемо Његову свету вољу и испуњавамо је и да нам да своје благодатне дарове. Молитве за ово изражавају се у виду прозби за ниспослање овог или оног дара, или пак, молимо самог Бога да дође к нама. "Боже, притеци ми у помоћ, Господе, похитај да ми помогнеш" (Пс. 69). "Царе небески... дођи и усели се у нас. "

С молитвом се обраћамо свој Тројици или појединим њеним Лицима. Молећи да нам сиђе Свети Дух, обраћамо се или Њему непосредно, или Бога Оца молимо да нам Га ниспошаље. Црквене молитве за ово имају као своју основу Свето Писмо.

Говорећи о силаску Светога Духа на апостоле, Исус Христос је назвао то ниспослањем Духа Светога од Оца, као и од Њега Самога (Јн. 14, 16, 26; 15, 26). О Себи је Сам Господ више пута говорио да Га је послао Бог Отац (Јн. 3,17; 5,23-30; 6, 29-57; 7,16; 17,8-25; 20,21). Свето Писмо у сличним изразима говори и о помоћи коју даје Бог како свему свету, тако и појединим људима. "Пошаљеш Духа Твога и ствараш их, обнављаш лице земље" (Пс. 103,30), "Не одгурни ме од лица Твога и Духа Твога Светога не одузми од мене; Духом владалачким учврсти ме" (Пс. 50), молио се цар и пророк Давид, оставивши узор покајничке молитве свим истинским поклоницима Бога за сва времена. А син његов, цар Соломон, желећи да испуњава вољу Божију, моли Бога да му ниспошаље Његовом Престолу сапрестолну Премудрост.

Тајна Тројице потпуно је откривена тек у Новом Завету, и зато старозаветни праведници и пророци, говорећи о Логосу и Светом Духу, нису имали сасвим јасну представу да су то једносуштна Богу Оцу Лица Свете Тројице. Нови Завет скида покривало које лежи на Старом Завету (2 Кор. 3, 14) и, читајући га, ми и у њему видимо указивања на хришћанске догмате. Ако Јевреји, изговарајући у синагогама "Речју Господњом небеса се утврдише и Духом уста Његових сва сила њихова" (Пс. 32, 6), имајући до данас покривало на срцима својим (2 Кор. 3, 15), могу ту видети само указивање на то на који начин је Бог створио свет, хришћанска Црква у овом тексту има потврду свог учења да су сва три Лица Свете Тројице учествовала у стварању света. Ако они који признају само Стари Завет под Речју Божијом и Духом подразумевају само безличне силе Божије, ми, научени еванђељем, знамо да "Бог беше Логос" (Јн. 1, 1), а заједно с Њим и Оцем сапрослављамо и Светога Духа. Нови Завет нас учи

да Онај који је смирено живео на земљи и умро на крсту заиста јесте Јединородни Син Божији, Ипостасни Логос, Ипостасна Сила и Премудрост Божија, Врата, Пут и Истина, Живот свима који верују у Њега.

Истина, не само у Старом Завету, него и у Новом има много израза који као да умањују Христа у поређењу са Богом Оцем. Ови изрази су послужили као камен спотицања многима који су, обраћајући пажњу само на њих и не желећи да прихвате Божије Откривење у свој његовој пуности, стварали учење о неједнакости Лица Свете Тројице.

Атанасије Велики и други Свети Оци Цркве, испуњени премудрошћу и обасјани Светим Духом, дали су опширна тумачења како треба схватати места на којима као да се умањујуће говори о Христу. "Све понизне речи и дела - вели св. Атанасије - разумевај тако да су написана о телу Христовом, а све славне речи тичу се Божанства Речи (Логоса)." Свеукупност свих израза, као Старог, тако и Новог Завета, који се објашњавају у складу са св. Предањем, даје нам јасно црквено учење којег се она непоколебљиво придржава. Али, у жељи да изнад свега ставе своје закључке и не тежећи смирењу, неки су упорно проповедали своје закључке, извучене из тенденциозног избора места Св. Писма. Тако су се јављале и стварале јереси, тако се размирицама растрзало Тело Христово - Његова Црква. Изопачавајући учење о Тројици и о Христовом богочовечанству, лажна учења су потресала Цркву од њеног оснивања, а с нарочитом жестином су избила у аријанству. "Ко Твоју, Спасе, ризу раздра? Арије - рекао си - који у Тројице пресече једночасну власт и раздели је; овај Те одбаци као једнога од Тројице, овај и Несторија поучава Богородицу тако да не зовемо. Али сабор

који бејаше у Никеји посведочи да си Ти Син Божији, Господ Оцу и Духу сапрестолан".[33]

Свети Оци који су учествовали на Првом Васељенском Сабору и њихови наследници у борби против Арија и других јеретика, разобличили су сва лажна учења која су настала у то време и доказали да су она супротна Божијем Откривењу. Они су помоћу Божијом утврдили Православну веру, утврдили веру у једночасће Оца, Сина и Светога Духа. Без колебања су Другу Ипостас називали Сином Божијим, Логосом и Премудрошћу, често употребљавајући једно име уместо другог.

Аријанци су покушавали да извесна места Св. Писма протумаче у њима пожељном смислу, тако као да ова потврђују њихово учење да Син Божији није рођен, већ створен, а пошто се и Бог Отац назива Премудрим (Рим. 14, 26; 1 Тим. 1, 17), створили су појам нестворене премудрости Бога Оца за разлику од Личне Премудрости - Сина Божијег.

Насупрот томе, Атанасије Велики и други Свети Оци су указивали на то да Св. Писмо не говори о разним премудростима, већ да премудрост Божија јесте Премудрост Ипостасна, Премудрост Стваралачка - Творачка Реч (Логос) коју рађа Бог Отац. Када говоримо о човеку, можемо замислити мудраца у души који не уме ни да примени, ни да искаже своју мудрост. "Премудрост скривена и благо закопано, каква је корист од обају. Бољи је човек који скрива лудост своју, него човек који скрива премудрост своју" (Сир. 20, 30-31).

Људска реч изражава мисао и вољу, али не поседује по себи стваралачку моћ.

Реч Божија не само што објављује вољу Божију, него и ствара: Премудрост Божија не само што ствара планове и пројекте, него и све доводи у

испуњење. "Све што усхте, Господ створи" (Пс. 134, 6; 113,11). "Он рече и постаде, Он заповеди и створи се." "Речју Господњом небеса се утврдише и Духом уста Његових сва сила њихова" (Пс. 32). "Све си створио Премудрошћу" (Пс. 103). Бог не само што ствара, него и поучава људе: "Вољу пак Твоју ко би познао, да Ти ниси дао Премудрост и да ниси послао Светога Духа Свога с висина? " (Прем. 9, 17).

5.

Свети Оци су одбранили Православну веру од јеретика, показали и доказали истинску православну веру. Црква је вековима у њима гледала "Православља наставнике, правила вере, стубове Цркве". И наједном, у наше време, нама се објављује да су се они заправо борили само с извесним тачкама јеретичких учења, истовремено потпадајући под њихов утицај по другим питањима, те да наше светоотачко учење у знатној мери јесте аријанско учење. Какав одговор можемо дати на ово? Рећи да је то супротно обећању Христовом да ни врата паклена неће срушити Цркву? Треба ли питати због каквих врлина је Господ даровао проповедницима "новооткривених истина" веће обасјање, него апостолима и боље разумевање Св. Писма, него црквеним Оцима? Или просто разобличавати њихово незнање (уколико то није свесна обмана), јер су Премудрошћу називали Христа и Свети Оци који су живели много пре појаве аријанства и који су приписивали Христу и онај текст који су тобоже тако протумачили први аријанци.

Тако међу именима Друге Ипостаси помиње и "Премудрост" св. Јустин Философ који је, говорећи о Њој, навео и текст из Прича Соломонових (8, 21-36) који говори о Премудрости.[34] Премудрошћу називају Христа и Њему приписују оно што се у Старом Завету говорило о Премудрости, св. Дионисије Александријски[35] и св. Кипријан Картагенски који је ту видео доказ против јеврејске вере.[36] Премудрошћу је назван Син Божији у Символу вере који је св. Григорије Чудотворац, епископ неокесаријски, добио у откривењу од Јована Богослова који му се јавио с Мајком Божијом Богородицом.

Истина, св. Теофил Антиохијски и св. Иринеј Лионски, говорећи о Премудрости, нису подразумевали Другу, већ Трећу Ипостас, Светога Духа. Па ипак, и они су бескрајно далеко од садашњег, такозваног софијанског учења, јер они су јасно називали Премудрошћу Једно од Лица Свете Тројице, а нису уопште стварали неко учење, пуно неодређености, учење које отвара пут најпроизвољнијим претпоставкама и закључцима. Приписујући Светоме Духу име Премудрости, они нису стајали у супротности с осталим Светим Оцима по питању суштине Премудрости.

На почетку овог истраживања светоотачким мишљењима је показано у којем смислу се и Дух Свети може именовати Премудрошћу. Осим тога, св. Теофил Антиохијски и Иринеј Лионски су живели у време када је тек почињала догматизација хришћанских истина, када још увек није постојала тачна догматска терминологија. И по другим питањима овај или онај отац у почетку су могли да износе своје мишљење које, међутим, касније Црква није прихватила. Али када се неко учење проповеда као несумњива истина скоро од свих

учитеља Цркве, свуда се прима без поговора, исповеда се "од једног до другог краја васељене" у безбројном мноштву молитава и песама, постајући тако наслеђе целе Цркве, онда не може бити никаквих сумњи у истинитост таквог учења.

Дух Свети који упућује Цркву "на сваку истину" не дозвољава да се у Цркви укорени никакво лажно учење. Да ли је могуће помислити да се учење које Црква исповеда од свог оснивања па све до данас, наједном показало погрешним? Јер, и св. Теофил и Иринеј су у Премудрости видели Ипостас, Лице, само што су то име приписали Духу, једносуштном и нераздељивом са Логосом. Али како то име припада превасходно Самоме Логосу, и пре, и после њих Сам Логос се називао и све до сада се назива тим именом.

Наведеним текстовима Св. Писма Старог и Новог Завета показано је колико се оно што се говори о Премудрости слаже са оним што се говори о Христу. Силом Христа, Божијом Премудрошћу, побеђивали су апостоли и њихови ученици паганска мудровања, покоравалујући сваку помисао на послушност Христу (2 Кор. 10, 5).

Позивањима на оно што је написано о Премудрости разобличавали су апологети Јудејце.

Чврсто верујући да Премудрост јесте Син Божији, бранили су Православље од јеретика Оци Цркве.

Љубављу према распетоме за нас Господу Славе надахњивали су се мученици и мученице, када су исповедали пред свима да је мудрост овога света безумље (2 Кор. 1, 19), и излагали су се због тога страшним мучењима и смрти. "Пророци проповедаше, апостоли научише, мученици исповедаше, и ми веровасмо. "

У част оваплоћене Мудрости подизали су се

храмови,[37] а заједно с Њом су слављена и Врата кроз Која је Она дошла на земљу.

"Премудрошћу су се спасавали" (Прем. 9, 19) православни хришћани, у Њу су се уздали, кличући у храмовима: "Не хвалимо се мудрошћу и снагом и богатством, већ Тобом, Ипостасном Мудрошћу, Христе" (Ирмос 3. пес, гл 4.).

Ако је и постојала икона на којој је Премудрост приказана како седи на престолу, а иза Ње лик стојећег Христа, тиме се само указивало на две Спаситељеве природе, а не да су то различита Лица, исто као што и одсечена глава у рукама Јована Претече уопште не значи да је имао две главе, већ само указује на врсту његове смрти; двоструко приказивање једног истог на различите је начине и широко било распрострањено у древној иконографији.

Али нове богословствујуће философе не задовољава древно учење. Они хоће ново. Шта они дају уместо живе, личне Премудрости Која и Својим примером, и невидљивим благодатним даровима умудрује и укрепљује вернике?

Пре свега, неку неодређеност која подсећа на њима тако омиљено учење да је Бог - Ништа.[38]

Отвара се пут за философска трагања и за најпроизвољније закључке, али у унапред одређеном правцу. Софија је женско начело Божанства. Наспрам ње је тварна Софија, женско начело у Богом сазданом свету. Спроводи се строги паралелизам - свугде наспрам мушког стоји женско начело. Упркос апостолском учењу да у Христу Исусу "нема мушког и женског пола" (Гал. 3, 28) и ишчезавају поделе и разлике код оних који су се обукли у Христа, они чак и Божанство хоће да поделе на мушку и женску половину. Ради тога користе учење о Светом Духу, али Га ипак не

поистовећују са Софијом.

Софија им је потребна као нешто што повезује Божанство и твар. Твар бива "софијна" у различитом степену, а највиши степен Софије тварне јесте прелазак у Софију Нетварну. Богородица "је твар, али више и није твар",^[39] пише професор Булгаков.

Бог и човечанство у том учењу постају нешто јединствено, али не зато што су људи деца Једнога Оца и покуравају Му се с љубављу, већ зато што човечанство у својој највишој пројави јесте прелазак у Божанство. У зависности од различитог степена софијности, Божанство и човечанство су низ степеника једне велике лествице, чији врх је Бог, а доњи крај - најизразитији представници греха и неправде у човечанству. Али као што је човечанству ради пуноте постојања неопходно потребно Божанство, тако је и Богу потребно човечанство и поједини његови представници. Ето о чему већ прилично отворено пишу проповедници "софијанства".

Поредити Бога и човека - то је њихов циљ који можда многим од њих још увек није јасан. Покаткад се то прилично упадљиво изражава. "Учинити религију богочовечанском" - позивао је Владимир Соловјов у свом говору у знак сећања на Огиста Конта. До сада је, по њиховом мишљењу, пажња била усмерена само на први део - божански део. Сада треба усмерити пажњу на други део, учинити религију човечнијом, узвисити човечанство.

Представници "софијанства" на томе раде.

Пишу се расправе у којима се заступа мисао да су Богородица и Јован Крститељ били малтене исто толико неопходни за искупљење као и Сам Христос. По учењу "софијанаца" они су били софијни у

највећој мери. А за њима следе остали представници човечанства и свакоме од њих припада одговарајуће место, саобразно степену његове "софијности". Као даљи крак добићемо лествицу која споља подсећа на систем еона гностика Валентина. Тамо је такође низ степена, при чему су у сваком два еона - мушко и женско начело.

Али много више од спољашње сличности нови философи су духовно блиски старим јеретицима - гностицима. И тамо, и овде је тежња да се схвате све тајне небеског света, да се свему нађе тачно место у схеми коју су измислили. При томе главну улогу има људски ум. Свето Писмо, богооткривене истине прилагођавају се учењима - измишљотинама људског ума, и из њих се узима само оно што одговара и што се слаже с овим учењима. Али да покоре свој разум Вери, да се прожму духом православног учења и у духу његовог начина мишљења да умују - то њима не пад на памет. Доиста, где је ту "богочовечност" религије, ако човек буде веровао Богу више, него себи. Осим тога, Бог се обично откривао људима такође преко људи, Својих изабраника, пророка, апостола, "због чега они морају да знају боље од нас? Зар не можемо и ми као и они да будемо удостојени вишег сазнања?" Чак и ако се не изјашњавају отворено, практично то спроводе у живот они који мисле да открију тајне Вишег Света углавном својим истраживањима.

Уосталом, садашњи философи и не крију да наше време сматрају настајањем епохе "изузетних откривења" и о томе пишу у својим делима. Не скривају ни своје симпатије према јеретицима - гностицима, не устручавајући се да их стављају у исти ред с учитељима Цркве, а често их уздижу чак

и више од Светих Отаца.

"Гносис" у преводу са грчког значи знање. Знању и поимању Божијих тајни људским умом и људском мудрошћу страшно су тежили први јеретици који нису могли да схвате дубину и који се нису задовољавали једноставношћу излагања хришћанског учења. После њих ово се више пута понављало у историји. Француска револуција је створила култ Разума. Руска револуција, по мишљењу лица, идејно с њом повезаних, треба да донесе тријумф премудрости. Али не оне Премудрости коју су проповедали пророци и апостоли; они траже славу, а Њену науку не проповедају.

"Истинска философија је преко Сина дата", рекао је још Климент Александријски.[40] Син Божији, дошавши на земљу и доневши људима науку Божију, упозоравао је да грешни "свет" неће поверовати у Њега, а да ће проповедници Његовог учења бити гоњени. Често говорећи о Себи у трећем лицу (Мт. 8, 20 и др.), Син Човечији је говорио: "Зато и премудрост Божија рече: (у другом еванђељу ово стоји у првом лицу: "Зато ја") Послаћу им пророке и апостоле, и од њих ће једне побити, а друге протерати (Лк. п, 49; Мт. 23, 34). Али гоњени ученици Логосови памте да је њихов Учитељ и Господ рекао: "Није слуга већи од господара својега. Ако мене гонише, и вас ће гонити" (Јн. 15, 20). Зато они остају верни Њему, како приликом њихових гоњења, тако и када чују да се други саблажњавају о Христа. "И би оправдана премудрост од све деце њене" (Лк. 7, 35; Мт. 11, 19). "И благо ономе ко се не саблазни о мене" (Мт. и, 6; Лк. 7, 23).

А шта да кажемо о тражитељима друге Премудрости? Наведимо речи Атанасија Великог.

"Где су они нашли да је уопште речено у божанском Писму или од кога су чули да тобоже осим овога Сина постоји други логос и друга премудрост, те зато стварају сличне измишљотине? Јер све видљиво и невидљиво кроз Њега је добило биће, и без Њега ништа не постаде. О другом неком или о другом нечем немају појма свети, и не измишљају логосе и премудрости, чије ни име, ни дела не показује Писмо, а које помињу само ти јеретици. Јер то је њихова измишљотина, њихова христорачка претпоставка; они употребљавају из пркоса име Логоса и Премудрости, измишљајући себи нешто друго, ти јадници који се одричу истинитог Божијег Логоса, истинске и једине Очеве Премудрости. Дакле, ако се у божанском Писму не може наћи друга премудрост, осим овога Сина, ни од Отаца нисмо чули ништа слично; јеретици исповедају и пишу да постоји премудрост несаздано саприсутна Оцу, која Њему лично припада и стваратељка света: Син Овај биће Онај Исти Који је и по њиховим речима савечан Оцу. Тако они, у свему помраченог ума, одричу истиниту Премудрост и траже непостојећу премудрост, попут манихејаца измишљају себи другог Бога, и одричу истинитог Бога".[41]

"Треба рећи изопачитељима часних догмата Цркве и правилног смисла Писма: Отрезните се, пијани, од вина свога (Јоил 1, 5), да бисте могли, сагледавши пресветлу лепоту истине, заједно с нама ускликнути Сину: Ваистину Божији Син јеси."[42]

Ваистину је Христос "камен спотицања и стена саблазни; и сваки који у њега верује неће се постидети" (Рим. 9, 33). "Јудејци ишту знаке, и Јелини траже мудрост. А ми проповедамо Христа распетога, Јудејцима саблазан, а Јелинима лудост;

онима пак позванима, и Јудејцима, и Јелинима, Христа, Божију силу и Божију премудрост" (1 Кор. 1, 23, 24). "Празнику Преполовљења и Теби хитам, Спасе; говораху Јудејци: како Овај зна слова, а није се учио, не схватајући да си Ти Премудрост, слава Теби".[43]

НАПОМЕНЕ:

1. Богословску неодрживост ових књига показао сам у чланку: "Поштовање Богородице и Јована Крститеља и нови правац руске религиозно-философске мисли. "
2. "Несагорива Купина", с. 189.
3. Тамо, с. 191.
4. Наведени цитати и мисли; в. "Пријатељ Жеников", с. 213-216.
5. "Несагорива Купина". Екскурс 2.
6. У молитви "Удостој, Господе. . ." у почетку се Господом називају сва Тројица, а у речима "благословен си" - Бог Отац.
7. Синаксар понедељка Педесетнице.
8. Јован Дамаскин: Тачно изложење Православне вере, 1, 120 божанским именима.
9. Богородичан 9. песме канона св. Николи гл. 2.
10. Богородичан седалан сиропусног уторка.
11. 3. тропар 9. песме Васкрсног канона. Васкрсне песме после причешћа.
12. Песма 2, 2. тропар, 2. трипеснаца.
13. 1. песма, 1. тропара
14. Минеј за децембар.
15. 2. тропар 1. песме.

16. 3. тропар, 1. песме Великог Четвртка.
17. 9. песма, 2. тропар Великог Четвртка.
18. 9. песма, 2. тропар, 22. децембра, повечерје.
19. Молитва Светом Духу.
20. Канон Анђелу чувару, 7 п. 4 тр.
21. Кондак сиропусне недеље.
22. Митрополит Антоније: "Учење Цркве о Светом Духу".
23. Тамо.
24. Канони Великог Четвртка, 22. децембра, 4. јануара, 1. песма. 1 тропар, в. горе
25. В. горе.
26. Прем. 7,26; уп. : "Он који је сјај славе и обличје бића Његовога и који држи све моћном речју својом" (Јевр. 1, 3).
27. Уп. : "Који мене љуби, тога ће љубити Отац мој" (Јн. 14, 21).
28. Прем. 8, 4; уп. : "Све кроз Њега постаде, и без Њега ништа не постаде што је постало". "Син не може ништа чинити сам од себе него што види да Отац чини; јер што Он чини, то исто чини и Син; јер Отац љуби Сина, и све му показује што сам чини" (Јн. 1, 3; 5, 19, 20).
29. Прем. 9, 17; уп. : "А реч коју чујете није моја, него Оца који ме је послао". "А Утешитељ Дух Свети, кога ће Отац послати у име моје, он ће вас научити свему и подсетиће вас на све што вам рекох" (Јн. 14, 24, 26).
30. Општи тропар мученици.
31. Уп. : "Ко ће се попети на небо? То јест, да сведе Христа; или: Ко ће сићи у бездан? То јест, да изведе Христа из мртвих" (Рим. 10, 6, 7).
32. Епифаније Кипарски: "Против полуаријанаца".
33. Стихира на "Господи возвах", недеља Св.

- Отаца Васељенског Сабора.
34. Dialogus c. Triphono Judeo.
 35. Атанасије Велики: De sententia Dionysii.
 36. Contra Judeos 1b. 2.
 37. "Повест о Софији Цариградској", П. Б. Виленска.
 38. Карсавин: "Св. Оци и учитељи Цркве", с. 27; Берђајев: "Пут", бр. 7, с. 53 итд.
 39. "Несагорива Купина", с. 191.
 40. Stromat 1-е. 18.
 41. Атанасије Велики: "Друго слово против аријанаца", 39-40.
 42. Кирил Александријски: "Тумачење еванђеља по Јовану", гл. 1.
 43. Слава на стиховном вечерње Преполовљења Педесетнице.

**СВЕТИ ЈОВАН ШАНГАЈСКИ
УЧЕЊЕ О СОФИЈИ, ПРЕМУДРОСТИ БОЖИЈОЈ**

<u>ШТАМПАНО ИЗДАЊЕ</u>	<u>ИНТЕРНЕТ ИЗДАЊЕ</u>
<p><i>Издато: 2006</i> <i>Место: Београд</i> <i>Изворник: "Свети Јован Шангајски" - Житије, чуда, Беседе и поуке -4. издање</i> <i>Издаје: Библиотека Образ Светачки</i></p>	<p><i>Објављено: 1. август 2007.</i> <i>Издаје: © Svetosavlje.org</i> <i>Уредник: прот. Љубо Милошевић</i> <i>Основни формат: Владимир Благојевић</i></p>

Православна Мисионарска Школа при храму Св.Александра Невског <i>Уредник:</i> Јован Србуљ <i>Технички уредник:</i> јереј Велимир Бирманац <i>Штампа:</i> АРТ ПРИНТ Нови Сад	<i>Дизајн странице:</i> Станоје Станковић <i>Дигитализација:</i> Станоје Станковић <i>Коректура:</i> Иван Ташић и Станоје Станковић
--	---

**Светосавље.орг :: Библиотека :: Ћирилица ::
Latinica**